

AFGAN KRALI EMANULLAH HAN'IN DARÜLFÜNUN'U ZİYARETİ

Murat CANDEMİR*

Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne kuruluşundan itibaren yabancı devlet başkanları tarafından pek çok ziyârette bulunulmuştur. Ankara'nın başkent oluşunu müteakiben ilk ziyarete bulunan devlet başkanı ise, Afgan Kralı Emanullah Handır¹. İki millet arasında yakınlığı hızlandıracak sebeplere kısaca bir göz gezdirmek yerinde olacaktır. 1917'deki Bolşevik İhtilali öncesi İngiliz emperyalizmine karşı savaş veren Afganlılar, ihtilal sonrasında kurulan Sovyet rejimi ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Sovyet Rusya'yı ilk tanıyan devlet olan Afganistan, Sovyet Rusya da Afganistan'ı ilk tanıyan devlet olmuştur. Bu siyasî gelişmelerin ardından, 28 Şubat 1921'de ilk Rus-Afgan Andlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmadan üç gün sonra, 1 Mart 1921'de Moskova'da Türk-Afgan ittifakı² imzalanacaktır. Fakat, bu gelişmelerden önce, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinde büyük rolleri olan İttihatçı liderlerden Cemal Paşa'nın Afganistan'daki faaliyetlerine kısaca değinmekte fayda mülhaza ediyoruz. Cemal Paşa 1920 Eylül'ünde Kabil'e gelmişti. Beraberinde, Sovyetler'e serbest bıraktığı esir Türk zabıtları da vardı. Emanullah Han tarafından sevgiyle karşılanan Cemal Paşa'ya Afgan ordusunun modernizasyonu görevi verilmişti. Rusların, Sovyet-Afgan andlaşması gereğince vadettiği silah ve para yardımını almak üzere gittiği Moskova'dan, Afganistan'a dönmekte olan Cemal Paşa'yı, kiralık bir Ermeni'ye vurdurarak şehit etmeleri, Afganlıları Sovyet rejimine karşı daha dikkatli olmaya sevketmişti. Ayrıca, Rus baskısından Afganistan'a kaçan Türkistanlı liderlerden de Rusların güvenilmezliği hakkında yeterli bilgi sahibi olmuşlardı. Afganlılar, İngilizlerle Ruslar arasında bir denge

* İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Bilal Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Ankara 1993, s. IX.

2 Bu ittifak andlaşmasına göre : Afganistan ve Türkiye birbirinin bağımsızlığını tanıyacak, Şark milletlerinin hürriyetini ve Buhara ve Hive'nin bağımsızlığını kabul edecek, taraflardan birine karşı yapılacak askeri bir saldırıyı diğeri kendisine yapılmış sayacak, başka devletlerle yapılacak andlaşmaları birbirine bildirecek ve Türkiye, Afgan ordusunu modernleştirmek amacıyla bu ülkeye subay ve öğretmenlerden oluşacak bir heyet gönderecekti Bu andlaşmanın metni için bakınız ; *Düstur*, III. Tertip, c. II, s. 99.

politikası takip etmişler ve İngilizlerle aralarındaki anlaşmazlıkları 15 Kasım 1921'de imzaladıkları bir andlaşmayla gidermişlerdir³.

Bir yandan da, Türkiye'nin yardımı ile Afganistan'da bir reformasyon hareketine girişilmiştir. Bu hareketin odak noktasını maarif teşkil etmiştir. Avrupa ve özellikle Türkiye'ye yüzlerce Afgan genci yollanmıştır. Öte yandan 28 Şubat 1919'da Afgan tahtına geçen Emanullah Han, milliyetçi ve modernist düşüncelerin tesiri altında kalmıştı. Buna bağlı olarak, diğer ülkelerdeki gelişmeleri bizzat yerinde görmek, eğer mümkün olursa ülkesine teknisyen ve bilim adamı getirtmek maksadıyla 1927 Aralık sonu -Temmuz 1928 tarihleri arasında bir dünya gezisine çıktı. Emanullah Han bu gezisinde, sırasıyla Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret ettikten sonra Türkiye'ye geldi. Erken dönemde başlayan ilişkiler ve daha sonra samimi bir çerçevede gelişen ikili münasebetlere bakacak olursak, Emanullah Han'a göre gezide yer alan ülkeler arasında Afganistan'a en yakın ülke Türkiye idi. Bunun sebebi de; Emanullah Han'ın ülkesinde gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlar bakımından Türkiye'nin İslam dünyasında, Afganistan için pratikteki ilk örnek durumunda olmasıydı⁴.

Emanullah Han, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın ilk temas kurduğu devlet başkanlarından. Bu yakınlığın başlangıcı, Mustafa Kemal Paşa'nın henüz 1920 yazında Emanullah Han'a bir temsilci göndererek işbirliği teklifine kadar uzanır. Ardından 1 Mart 1921'deki Türk-Afgan ittifakı ve Ankara'ya elçi gönderilmesiyle gelişen ikili ilişkiler, Fahrettin Paşa'nın⁵ Kabil'e elçi olarak atanmasıyla kuvvet kazanır. Artık, iki devlet başkanı arasında sık sık mesajlar, iyi dilekler, bayram ve özel günlere ait tebrikler gidip gelecektir. Bu arada, Mustafa Kemal Paşa, Afgan ordusunun modernizasyonu ile uğraşan Cemal Paşa'yla da haberleşmiştir⁶. Emanullah Han'ın Mayıs 1928'de yapacağı ziyaretle de iki ülke arasındaki yakınlık zirveye çıkacaktır⁷. Biz bu çalışmamızda Afgan Kralı'nın İstanbul'u ve bilhassa İstanbul Darülfünunu'nu ziyaretini üzerinde durmaktayız.

Afgan Kralı'ndan önce, 8 Mayıs 1928'de kızı Meliha Hanım ve kayınvalidesi Resmiye Hanım Türkiye'ye gelmişlerdir. Konvansiyonel treni ile saat onaltı'da Çatalca İstasyonu'na varan hanım misafirlere, beraberlerinde eşleri olduğu halde Vali ve Polis Müdürü tarafından bir karşılama töreni yapılmıştır.

³ Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul 1981, s. 136-146.

⁴ Saray, a.g.e., s. 147; Mehmet Saray, "Emânullâh Han" mad., *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 84.

⁵ Mustafa Kemal Paşa, Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 26 Kasım 1921 tarih ve 2/656 numaralı telgrafı'nda : " *Medine muhafızı Fahrettin Paşa'yı Afganistan Sefiri yaptık*" demektedir. Bakınız; Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955, s. 298.

⁶ Mustafa Kemal Paşa, yine Moskova Sefiri AliFuat Paşa'ya gönderdiği 20 Aralık 1921 tarih ve 2/747 tarihli şifreli telgrafında, Cemal Paşa'nın gönderdiği bir mektuba içerleyerek ve " *Ben, milleti İttihâd ve Terakkî bayrağı altına davet edemem*" demiş, " *tashîh-i fikir edinceye kadar kendisiyle idâme-i münâsebette ma'zûr*" bulunduğunu söyleyerek, ilişkilerini kesmiştir. Bakınız; Cebesoy, a.g.e., s. 299.

⁷ Şimşir, a. g. e., s. IX-X.

Ayrıca trende, Berlin'den beri kendilerine refakat eden Berlin Sefâreti Müsteşârı Basrî Bey'de bulunmaktaydı. Tren daha sonra Sirkeci'ye hareket etmiş, misafirler buradan halkın yoğun ilgisi ve alkışları arasında vilâyet otomobiline binerek, ikamet yerleri olan Nişantaşı'ndaki Vilâyet Konağı'na gitmişlerdir⁸.

11 Mayıs 1928'de de, Afgan elçisi Gulam Ceylanî Varşova'dan İstanbul'a gelmiştir. Gulam Ceylanî ertesi gün, ilk önce Vilayet Konağı'nda misafir bulunan Prenses Meliha ve Emanullah Han'ın kayınvalidesi Resmîye Tarzî'yi ziyaret etmiştir. Aynı günün akşamı trenle Ankara'ya gitmeden önce verdiği beyanatta: Doğruca Varşova'dan geldiğini, orada Kralla görüşüp, teşrifat programını takdim ettiğini söylemiştir. Emanullah Han'ın ise kardeş Türk milletinin haklarında gösterdiği "*fevkalade resm-i kabûl tezâhüründen*" duygulandığını anlatmıştır. Afgan elçisi, düzenlenen teşrifât programının tamam olmakla birlikte, daha mükemmel olması için bazı düzeltmelerin yapıldığını, kendisinin bu düzeltmelerin ne olduğunu Ankara'da öğreneceğini söylemiştir. Ayrıca, Kral Hazretlerinin Berlin'de ameliyat olduğu sırada, İzmir depreminden haberdar olduğunu ve bu sebeple pek çok sevdiği Türkiye'nin bir şehrinin hasar görmesinin Emanullah Han'ı son derece üzdüğünü belirtmiştir. Varşova'da yaptıkları görüşmede, üzüntülerini Türk hükümetine iletmeğe kendisini memur ettiğini ve felaketzedeler için bazı bağışlarda bulunduğunu, Ankara'da Tevfik Rüştü Bey ile görüşerek Kral'ın bu üzüntüsünü dile getireceğini sözlerine eklemiştir. 15 Mayıs Salı günü İstanbul'a döneceğini ve 16 Mayıs'da karşılama heyetini Sivastopol'a götüren İzmir vapuruna bineceğini de belirtmiştir⁹.

Emânullâh Han'ın Ankara'yı Ziyareti

Afgan Kralı Emânullâh Han ve Kraliçe Süreyya'nın Ankara'ya varışına dair haber, ziyaretin ikinci günü yani, 21 Mayıs 1928 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de şu şekilde yankısını bulmaktadır:

"Ankara, kardeş milletin hükümdarlarını meserret ve muhabbetle selamladı. Reisicumhur Hazretleri ve milletin büyükleri muhterem misafirlerimizi istasyonda karşıladılar"¹⁰.

Daha önce de görüldüğü üzere, ziyaretin protokol programı önceden gayet büyük bir titizlikle hazırlanmıştı ve hiçbirşey eksik bırakılmamıştı¹¹. Afgan Kral ve Kraliçesini Sivastopol'dan İstanbul'a getirmek için Seyr ü Sefâin idaresinin

⁸ *Vakit (V)*, 9. V. 1928, nr. 3714.

⁹ *V*, 12. V. 1928, nr. 3717.

¹⁰ Hakimiyet-i Milliye (HM), 21. V. 1928, nr. 2468.

¹¹ Afgan Kralı'nın Ankara'ya gelirken yolda nasıl karşılama yapılacağına dair program, Kolordu komutanlığı ve Valilikte 25 Nisan 1928 günü yapılan toplantılarda son şeklini almıştır. Bakınız; *V*, 26. IV. 1928, nr. 3701. Ayrıca Ankara Evkaf Otelî Kral için hazırlanmaktaydı. Çankaya Köşkü'nün bahçesi de dörtbin liraya Zirâat Mektebi'nce düzenlenecekti. Bakınız; *V*, 31. III. 1928, nr. 3676. Şehremâneti Kral ve Kraliçeye verilecek hediyeleri hazırlamış, ayrıca Sanâyi-i Nefise mezunlarından bir kaç genç de misafirlere verilmek üzere bir aile albümü hazırlamışlardı. Bakınız; *V*, 15. V. 1928, nr. 3720.

tahsis ettiği İzmir Vapuru'nun¹², ziyaretten bir gün evvel, beraberinde Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet muhribleriyle birlikte Sivastopol limanında bulunması kararlaştırılmıştı. Kral ve Kraliçe 18 Mayıs 1928'de gemiye binerken torpido muhripleri selam topu atacak ve geminin grandi direğine Kralın sancağı çekilecekti. İstanbul boğazı dışında bekleyen harp gemilerinin önünden geçerken yirmibir pare top atışıyla bu gemiler tarafından selamlanacaklardı¹³.

Afgan Kral ve Kraliçesinin, Ankara'ya varış tarihleri olan 20 Mayıs 1928 Pazar günü Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa ve Hâkimiyet-i Milliye'de "milletimizin muhterem büyükleri" diye bahsedilen kalabalık bir üst düzey bürokrat ve asker grubu tarafından Ankara İstasyonu'nda karşılandı. Bu şahsiyetler arasında ; T.B.M.M. Reisi Kazım Paşa, Başvekil İsmet Paşa, Hey'et-i Vekile Azaları, T.B.M.M. Reis Vekilleri, Fırka Kâtib-i Umûmîsi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi, Ser-Yâverler, Muhafız Kıtaları Komutanı, Kalem-i Mahsûs Müdürleri vs. bulunmaktaydı. Ankara'nın bu ziyarete verdiği önem, bu kalabalık listeden de anlaşılmaktadır. Zirâ bu karşılama Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk protokol temasıydı. Protokolün hatasız yerine getirilmesi de devletin saygınlığı açısından önem arz etmekteydi¹⁴.

Ziyaretin ilk günü, Mustafa Kemal Paşa misafirler şerefine Ankara Palas Oteli'nde¹⁵ yüz bir kişilik ziyafet vermiş ve bu ziyafette bir konuşma yapmıştır. Afgan Kralı da bu konuşmaya cavabi bir konuşma yaptı. Bu konuşmalar iki ülke açısından karşılıklı güzel mesajları ihtiva etmekteydi: Yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'yi örnek alma eğiliminde olan Kral'a ülkesinde yapmayı düşündüğü reformlar hususunda şu tavsiyelerde bulunmuştur:

"Kral Hazretleri

Medenî ve yenilikçi reformlar yolundaki çalışmalarınızın ne kadar huzûr ve sükûn gerektirdiğini takdîr ve bu yolda gayelerinize ulaşmanızı samimlikle dilerim. Gerçi Afganistan'ın coğrafi durumu ve bu sebeble devletinizin politik şartları önemli, ciddi ve nâziktir"¹⁶.

¹² İzmir Vapuru, 26 Nisan akşamı, İstinye'de, teknesi temizlenmek üzere havuza cekilmiştir. Buradan Haliç'e götürülüp, gerekli bakım ve onarımı yapılacaktır. Bakınız; V, 27. IV. 1928, nr. 3703.

¹³ "18-22 Mayıs 1928 Tarihleri Arasında Türkiye'ye Resmi bir Ziyarete Bulunmuş Olan Afganistan Kralı Emanullah Han ile Kraliçe Süreyya Hazretleri İçin Hazırlanan Ziyaret Programı", *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1923-1938)*, Eskişehir 1993, II, s. 156-57.

¹⁴ A. g. program, *Millî Dış Politika*, II, s. 158-60.

¹⁵ Ankara Palas Oteli'ni Karpiç Lokantası ile beraberce zikretmek yerinde olur. Çünkü Palas oteli, bu lokantanın altındaydı. Ankara'da o dönemde hayat modernleşmeye başlamış ve klasik Osmanlı mutfağının dışında Avrupalı bir lokanta aranır olmuştur. Sonunda, devlet bu işe el atarak, hem ağzının tadını bilenler için, hem de yabancı ziyaretçiler için iyi bir lokanta yaptırmıştır. Otel olarak da Ankara Palas Oteli yaptırılmış ve işletmesi Fransızlara verilmiştir. Bu otel ve lokanta bir tür devlet lokantası ve oteli sayılabilir. Hatta, lokantanın kapısında sürekli birkaç sivil polis nöbet tutarmış. Bakınız: Mehmet Kemal, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, İstanbul 1993, s. 62-63.

¹⁶ A.g.p., *Millî Dış Politika*, II, s. 160-64.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında; Kral'ın Afganistan'da gerçekleştirmeyi planladığı ekonomik, askerî, hukukî ve hele hele sosyal sahada yapacağı inkılap ve reformların kısa bir zamana sıkıştırılmasından dolayı ortaya çıkabilecek problemlere işaret etmekteydi. Afganistan'ın coğrafi konumu dolayısıyla kabileciliğe elverişliliği ve bu kabileciliğin doğurduğu siyasal şartlar gözönüne alarak sakin bir şekilde yapılmasını tavsiye etmekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, bu tavsiyelerde bulunurken, belki de 13 Şubat 1925'de başlayan, 4 Mart 1925'de Takrîr-i Sükûn Kanunu'nun çıkartılmasına ve İstiklâl Mahkemeleri'nin tekrar faaliyete geçirilmesine sebebiyet veren ve ancak ordunun müdahalesiyle 31 Mayıs 1925'de bastırılabilen Şeyh Sait isyanı gibi çok yakın bir örneği gözönüne almaktaydı¹⁷. Kral'a yaptığı tavsiyelerinde ne derece haklı olduğunu zaman gösterecektir. Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa'nın reformlar konusunda Afganistan Kralı'ndan daha fazla bir isabet kaydettiğini söyleyebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa ayrıca, reform çabaları hususunda yardım yapmayı da vadediyordu.

“Bu hususta bir kardeş millete. tabii olarak yönelen vazife ve mükellefiyetleri, Türk devleti kudreti dairesinde yapmaya hazır bulunmaktadır”¹⁸.

Emanullah Han yaptığı cevabî konuşmasında düşüncelerini ifade ederken, Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilen inkılapların, Afganistan tarafından dikkatle takip edildiğini şu sözlerle belirtmektedir:

“Necîb Türk milletinin terakki ve teali yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan milleti müftehir olmaktadır”¹⁹.

Karşılıklı yapılan bu konuşmalardan kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Emanullah Han, Türkiye'yi ve yapılan inkılapları gıpta ile takip etmekteydi. Türkiye'ye yaptığı ziyaret de daha fazla bilgilenme amacını taşıyordu. Afgan Kral ve Kraliçesinin ziyaretlerinin neticesi olarak, 25 Mayıs 1928'de Afganistan ile yeni bir dostluk ve işbirliği anlaşması²⁰ imzalanmıştır.

Emanullah Han'ın İstanbul'a Hareketi

27 Mayıs Pazar günü akşamı trenle İstanbul'a hareket edilmiştir. Afgan Kral ve Kraliçesine mihmandarlık yapmakla görevlendirilen Fahrettin Paşa, Kral'a bu

¹⁷ Ali İhsan Gencer, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1991, s. 172-75

¹⁸ Gös.yer.

¹⁹ Şimşir, a.g.e., s. 34.

²⁰ *Türkiye-Afganistan Muhâdenet ve Teşrik-i Mesâî Mu'ahedenâmesi*. Bu andlaşma, onay belgelerinin teatî edildiği 27 Ocak 1929'da yürürlüğe girmiştir. Dokuz maddeden oluşan bu andlaşmanın 5. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan'ın Millî eğitiminin ve ordusunun gelişmesi ve yükselmesi için isteyeceği hukukî, ilmî ve askerî alandaki ihtisas sahibi elemanları seçip Afgan devletinin hizmetine vermekle yükümlüydü. Ayrıca siyasi alanda yardımlaşmayı öngören ve ticaret ve oturma konularında da kolaylık sağlayıcı maddeleri ihtivâ etmekteydi. bakınız; *Düstûr*, III. Tertip, c. X, s. 39-42; ayrıca bkz; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Ankara 1989, I, 330-331.

yolculuk esnasında da refakat etmekteydi. Polatlı yakınlarından geçerken Sakarya muhârebesi hakkında tepeleri işaret ederek bilgiler vermek istediğini, fakat Kral'ın bunları dinlemektense, Afganistan'ın İstiklâl Savaşını anlatmayı yeğlediğini hayretle belirttikten sonra, Kral hakkındaki kanaatini “*Anladım ki birşey öğrenmek değil yaptıkları ile öğrenmek heveslisidir*” diye belirtmektedir²¹. Fahrettin Paşa, Emanullah Han, ülkesine döndükten sonra, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek kendisine kendisine bilgi vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Kral'ı nasıl bulduğu sorusuna Fahrettin Paşa “*iyi, fakat tecrübesi az, kendisine de fazla güveniyor gibi görünüyor*” cevabını vermiş ve Sakarya muharebesinin nasıl cereyan ettiğini dinlemektense, kendi İstiklal savaşını anlatmayı tercih ettiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'da gülerken “*Öyledirler... öyle*” demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da Kral'ın bu za'fiyetinin farkına vardığı anlaşılmaktadır²². Misafirler, 28 Mayıs'da İstanbul'a varmışlardır²³.

Darülfünûn'u Ziyaret Programı

Emanullah Han'ın Türkiye'de en fazla alâka duyduğu kurumlardan birisi de eğitim kurumları olmuştur. O dönemde Türkiye'nin yüksek öğretim kurumu olan Darülfünûn da Kral'ın ziyaret ettiği ve temaslarda bulunduğu yerlerden biridir. İstanbul Darülfünûnu'na ait olan ve 28 Mayıs 1928, yani ziyaretten bir gün öncesi tarihli belgelerde ziyaretle ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; saat 14:30'da Afgan Kral ve Kraliçesi “*Afgan Kralı Hazretlerinin Darülfünûn'a Teşriflerine Ait Tertîbâtıdır*” şeklinde belirtilen programa uygun olarak diğer yerleri ziyaretten sonra²⁴ Darülfünûn'a geleceği belirtilmekteydi²⁵. Yine bu programa ait yazışmada teşrifât merâsiminin ne şekilde gerçekleşeceği, nasıl bir seyr takip edeceği de açıklanmaktadır. Bir film şeridini andıran bu programa göre:

-DF dış kapısının iki tarafında kız ve erkek liseleri talebeleri yer alacaklardı.

-Tıp ve Hukuk fakülteleri talebeleri DF'un iç kapısı girişinin kenarında bulunacaklar ve sağı merdiven tarafındaki taraf ile kapı tarafı tamamen serbest kalacaktı.

21 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İstanbul 1970, s. 428.

22 Altay, *a.g.e.*, s. 429-430

23 *HM*, 29. V. 1928, nr. 2476.

24 Afgan Kral ve Kraliçesi 29 Mayıs 1928 günü, öğleden sonra DF ziyaretinden evvel, camileri, müzeleri, Kız muallim mektebi'ni ziyaretten sonra Sarayburnu'ndaki Atatürk heykelini incelemişlerdir. Bakınız; *HM*, 30. V. 1928, nr. 2477.

25 *DF Emaneti'nin Teşrifât Programına ait Yazışmalar (DFETPY)*, bakınız Ek-4. (Bu belge grubu İstanbul Üniversitesi girişindeki tarihî Cümle Kapısı üzerindeki mekanda bulunmaktadır. “*Üniversite Arşivlerinde Evrakın Oluşumu, Teşkilat Yapısı ve Düzenlenmesi*” adlı Yüksek Lisans tezimizde, buradaki defterler ve bir kısım evrağa başlangıç mahiyetinde bir tasnif denemesinde bulunmuşuk. Emanullah Han'ın Darülfünûn'a ziyâretine ait bu yazışmalar, zamanın müsâadesizliğinden henüz tasnife vakit bulamadığımız belgeler arasındaydı. Arşivcilik açısından pek kötü şartları haiz olan bu mekan, hiç bir fiziki müdahalede bulunulmadığından dolayı, belgelerin geleceği açısından tehlike arz etmektedir).

- Birinci katta merdivenin bulunduğu taraf ile kapı tarafı tamamen serbest bulunacak ve diğer iki tarafta Edebiyat ve Fen ve İlahiyat Fakültesi talebeleri yer alacaklardı. Üst katın merdivenleri merasim dairesi tarafları serbest kalmak üzere diğer iki tarafında Eczacı ve Dışçı Mektepleri talebeleri bulunacaktı.

- Kral ve Kraliçe'nin geliş ve gidişlerinde, DF müdavimlerinin yukarıdaki maddelerde sözü edilen protokole ait mevkiilerde iken dikkat etmeleri ve düzeni korumaları istenilmekteydi.

- DF dahilindeki merasimde teşrifatçılık vazifesi Hukuk Fakültesi Umumi Katibi Müderris Dr. Edhem Akif Bey tarafından yerine getirilecekti. Her fakülteden bir müderris teşrifât konusunda Edhem Akif Bey'e yardım edeceklerdi.

- Kral ve Kraliçe'nin otomobilleri DF önünde görüldüğü anda, karşılama heyeti biraz ilerleyerek, DF Emmini tarafından hoş-âmedî²⁶ yapılacaktı. Karşılama heyeti şu kişilerden oluşacaktı: DF Emmini, Fakülte Reisleri, Teşrifâtçı vazifesine atanan Hukuk Fakültesi Umûmî Kâtibi ve Millî Talebe Birliği Reisi.

- Milli Talebe Birliği Reisi tarafından kapıda Kraliçe hazretlerine bir buket verilecekti.

- Kral ve Kraliçe bu şekilde Emânet makamına gireceklerdi.

- Kral ve Kraliçe Emanet makamında bir süre dinlendikten sonra, büyük salona geçerek, buradaki heyeti kabul edeceklerdi. Ait oldukları fakültenin reisi ile birlikte teşrifatçı tarafından salona getirilecek olan müderrisler, reisleri tarafından takdim edilecekti. Takdim edilen müderrisler karşı kapıdan çıkarak üst kattaki çay ziyafeti için tahsis edilen salonda yerlerini alacaklardı.

- Misafirler, Emânet makamından üst kata aynı merasim ile çıkacaklar ve çay için hazırlanan salona gireceklerdi.

- DF Emmini tarafından hoş-âmedî arzını içeren kısa bir konuşma okunacaktı.

- Çaydan sonra, aynı merasimle DF'dan ayrılacaklardı²⁷.

Davet edilecek şahıslar ise; İstanbul Valisi, Kolordu Kumandanı, Şehremini, Halk Fırkası Müfettişi, Polis Müdürü, Askeri Tıp Mektebi Müdürü, Müderris ve Müderris Muavinleri, muallimlerdi²⁸.

Protokolde giyilecek elbise de belirtilmekteydi; Redinkot veya ceket-atay, koyu boyunbağı, koyu fantazi pantolon, rügan iskarpin veya rügan potin giyilmesi istenilmekteydi²⁹.

Ziyaret günü gelip çıktığında, biraz gecikmeli de olsa Afgan Kralı, saat 16:45'de yanında T.B.M.M. Reisi Kazım Karabekir Paşa, Ali Said, Fahreddin ve

²⁶ Birinin bir yere gidiş ve gelişinde sözle ve hareketle gösterilen memnuniyet alameti, kudüm tebriki yerinde kullanılır bir tabirdir. Bakınız; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, I, s. 317.

²⁷ DFETPY, Ek-1-3.

²⁸ DFETPY, Ek-4.

²⁹ Gös. yer.

Naci Paşalar olduğu halde Darülfünun'a geldi. Yolun iki tarafında dizilen mektepliler ve izcileri teftiş etti. Kendisine Darülfünun Emini Neş'et Ömer Bey ve Fakülte reisleri, Milli Türk Talebe Birliği Reisi takdim edildi ve öğrenciler adına Talebe Birliği Reisi tarafından kendisine bir buket verildi. Kral Darülfünun binasına girerken talebe tarafından alkışlandı ve müdürler kendisine tanıştırdı.

Darülfünun Emini Neş'et Ömer Bey'in, hoş geldiniz konuşmasına cevaben Emanullah Han, Darülfünun ziyaretinin altında yatan niyetini şu sözlerle belirtmiştir:

“Afgan çocuklarına vekaleten sizinle ittihad-ı samimiyet akd ederim. Siz Afganlıları küçük birader biliniz, onlar sizi büyük birader bilsinler. Benim en büyük gayem çocuklarımızı size göndermek ve burada okutturmak ve sizden muallim istemektir”³⁰.

Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'yi kendi ülkesine model olarak gördüğü, Afganistan'ın geleceğinin teminatı olan çocuklarını Türkiye'de eğitmek istemesinden de anlaşılmalıdır. Bununla da yetinmeyerek, ülkesinde eğitimde görev vermek üzere öğretmenler istediğini belirtmiştir. Kız Muallim Mektebi'ne ve Darülfünun'a yaptığı bu ziyaretlerle de bu eğitim kurumlarını yakından görmek ve bilgi sahibi olmak istediği muhakkaktır³¹. Eğitim yardımı konusunda şu hususun belirtilmesi gerekmektedir. Osmanlı tarihinde de eğitim konusunda İslâm coğrafyasına yardıma yönelik bir siyaset bilinci oluşmuştur. Bilhassa Tanzimat ve İslahat Fermanı devirlerinde eğitim bakımından iddialı bir hava göze çarpmaktadır. Ancak, dönemin devlet ricâlinin maddî imkansızlıklar sebebiyle bu konuda pek başarılı oldukları söylenememektedir. Aynı maddî imkansızlıkların süregelmesine rağmen, II. Abdülhamid döneminde eğitimin çağdaşlaştırılması ve İslâmileştirilmesi konusundaki çabalarda artış görülmüştür. Hilâfet anlayışına bağlı olarak gelişen bu çabalar iki kısımda değerlendirilebilir. 1-Osmanlı Devleti'nden ayrılmış bölgelerdeki müslümanlara yönelik ve İslâmî şuuru kuvvetlendirici faaliyetler 2-Yabancı okulların zararlı çalışmalarını engelleyici faaliyetler³². I. Dünya Savaşı sonrasında Cemal Paşa'nın Afganistan'daki askerî modernizasyona ait çalışmalarına bu geleneğin şekil değiştirmiş bir uzantısı gözüyle bakılabilir.

³⁰ HM, 30. V. 1928, nr. 2477.

³¹ HM, gös. yer. Bu konuşma, Darülfünun'un protokol programını dikkate alırsak, muhtemelen çay partisi sırasında yapılmış olmalıdır. Daha sonra Afgan Kralı Darülfünun'a ziyaretini sürdürürken, Kraliçe Süreyya, Çapa Kız Muallim Mektebi'ndeki idman şenliklerini seyr etmek üzere Darülfünun'dan ayrılmıştır.(Emanullah Han'dan sonra da Afgan Hükümeti, Darülfünun'un 1933'de 2252 sayılı kanunla ilgasından sonra kurulan İstanbul Üniversitesi'ne alınmayarak kadro dışı bırakılan hocalardan bazılarını ülkesine davet etmiştir. Mesela; Müderris Hasan Reşat Sığındım, Darülfünun'un ilgasından sonra Afgan Hükümeti'nin daveti üzerine Kabil'e giderek bir tıp fakültesi kurmuş ve bu fakülte ilk mezunlarını verdikten sonra ülkesine geri dönmüştür. Müderris Ömer Şevket de Afgan Hükümeti'nin daveti üzerine üç yıl Kabil'de görev yaparak ilk Eczacılık Mektebi'ni kurmuştur. Bakınız Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul 1995, s. 340, 344.)

³² Cezmi Eraslan, *II. Abdulhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1992, s. 234-252.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu mirası devralmadığı söylemek oldukça zor gözükmetedir.

Yaptığı bu ziyaretten sonra Emanullah Han, Türkiye'den ilham aldığı reformları gerçekleştirmek hevesi ile 1928 Haziran sonlarında ülkesine döndü. Ancak, ülkesine döndüğünde birtakım huzursuzluklar başgöstermişti. Emanullah Han, ülkesinin ve halkının durumunu tahlil etmeden Türkiye'de gördüğü yenilikleri uygulama teşebbüslerine başladı. Bütün iyi niyetine rağmen Emanullah Han'ın Türkiye'de de farkedilen kendisine olan aşırı güveni göze çarpmaktaydı. Heyecanlı bir inkılapçı olarak Emanullah Han, büyük hatalar yaptı. Yapılacak inkılaplar için gerekli para ve elemanı bulamadı. Vaktiyle İngilizlerden gelen yardım da kesilmişti. Üstelik, diğer devletlerden de yardım imkanı bulamamıştı. Bu şartlara rağmen, pahalı uçaklar satın almaya, fabrikalar kurmaya teşebbüs etti. Böylelikle, zaten az olan maddi imkanları daha da daralttı. Fakat bundan daha önemlisi, sosyal alanda yapmak istediği reformlar onun en büyük hatası olmuştur. Kadınlara verilen haklar, bilhassa tesettür konusundaki reformları büyük tepkilere sebep oldu. Kadınların başları açık gezmeleri ve okula gitmeleri karışıklıklara yol açtı. Yakınlarının telkini ile Cemal Paşa ve diğer Türk subaylarının Afgan ordusunda başlattıkları modernleşmeye devam etmedi. Yine bu yakınlarının tesbitlerine göre, Türkiye ve İran'da yeni rejimleri ihdas eden Mustafa Kemal Paşa ile Rıza Pehlevi ordudan yetişme liderlerdi. Neticede, Emanullah Han, memlekette yapmak istediği reformları otorite ve hakimiyeti sağlayamadığı için halka kabul ettirememiştir. Ziyaretten çok önceleri Mart 1924'de Kabil'in güneyindeki Host bölgesinde başlayan protestolar isyana dönüşmüştü. İşin ciddiyetini anlayan Emanullah Han, İngilizlerden aldığı iki uçağı Alman pilotlara kullandırarak isyanı bastırmıştı. Bu olaydan sonra kabile reislerinden oluşan meclisi toplayan Emanullah Han, olayın sebebinin sosyal reformlar olduğunu öğrenince, kadınlara verilen hakları kaldırmıştı. Ayrıca yalnızca oniki yaşından küçük çocukların okula gidebileceğini ilan etmişti. Bu ise prestijinin sarsılmasına yol açmıştı³³.

Daha bu meselelere çözüm bulmadan, uzun bir dünya turuna çıkması bardağı taşıran son damla oldu. 1928 Kasım'ında başlayan kabileler içi bir takım tecavüz hareketleri, yön değiştirerek isyana dönüştü. Yine yanlış bir yola sapılarak diğer kabilelerden ordu için destek istendi. Bu da fırsat kollayan düşman kabileler için bir nimet oldu. Kabileler arası mücadeleler sürerken, hükumetten yeterli derecede silah almış olan Habibullah adındaki bir çete reisi Kabil'i yağmaladı. Telaşa kapılan Emanullah Han, kendisine yardımcı kuvvetlerin isteksizliği karşısında, mücadeleden vazgeçerek Afganistan'ı terk etti³⁴.

Ayaklanma esnasında Mustafa Kemal Paşa, Afganistan'daki Türk askerlerine "*hayatlarını ortaya koyarak*" Emanullah Han'ı korumaları için talimat vermişti. Ama talimat daha yerini bulmadan Emanullah Han ülkeyi terkederek

³³ Saray, a. g. e., s. 152-154.

³⁴ Saray, gös. yer.

Roma'ya yerleşecektir³⁵. Emanullah Han -Mustafa Kemal Paşa arasındaki dostluk bundan sonra da devam etti. Birkaç kez özel olarak Roma'dan Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Mustafa Kemal Paşa'ya son görevini Kasım 1938'de, cenaze töreninde bulunarak yerine getirdi³⁶.

Afgan Kralı Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya'nın Mayıs 1928'de Türkiye'ye yaptığı bu ziyaret, hem Türkiye hem de Afganistan açısından bazı önemli imkanlar sağlayabilecek nitelikteydi. Zira. bilindiği gibi bu dönemde İslam dünyasına sırtını dönmüş ve yüzünü batıya çevirmiş bir Türkiye bulunmaktaydı. Afganistan, Türkiye'nin İslam dünyasına açılan kapısı olabilirdi. Muhtemelen Mustafa Kemal Paşa, İslam dünyasında Türkiye'nin bu yalnızlığını farkederek, daha 1920 yazında Afganistan'a bir temsilci göndererek diplomatik ilişkileri geliştirip bu eksikliği gidermek istemiştir. Afganistan'ın Türkiye'yi örnek alarak, reformlar gerçekleştirmesi genç Türkiye Cumhuriyeti'nin İslam dünyasındaki prestijini arttırabilirdi. Türkiye, bu ziyaret sonrası Afganistan'dan büyük işler bekliyordu denilebilir. Bu konuda üzerine düşen "*vazife ve mükellefiyetleri*" gücü yettiğince de yapmaya hazırdır. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa Afganistan'da patlak veren ayaklanma da verdiği talimatla da bu konudaki kararlılığını göstermiştir. Bu önemli noktanın yanı sıra, protokol açısından ilk sınavın başarıyla verildiği gözleniyor. Bütün bunlara ek olarak, 1933 senesinde 2252 sayılı kanunla kaldırılincaya kadar varlığını sürdüren İstanbul Darülfünunu'nu ve protokolünü biraz daha yakından tanımış bulunmaktayız.

Afganistan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'ye yaklaşımı oldukça samimiydi. Bu samimiyeti, Afgan Kralı Darülfünun'daki konuşmasında "*Siz Afganlıları küçük birader biliniz,...*" sözleriyle de te'yid etmiştir. Emanullah Han'ın eğitime ve eğitim kurumlarına verdiği önem de göze çarpmaktadır. Bunun sebebi gelecekte reformları devam ettirecek bir nesil yetiştirmek istemesidir. Türkiye'den öğretmen istemesi ve ülkesinin çocuklarını Türkiye'ye eğitim için yollama arzusu Türkiye'ye bu husustaki itimadını göstermektedir. Fakat, Emanullah Han'ın Mustafa Kemal Paşa'nın ve mihmandarı Fahrettin Paşa'nın dikkatini çeken kendine fazlaca güvenmesi ve orduyu kontrolü altına alıp, otoriteyi sağlayamaması bir hata olarak göze çarpmaktadır. Afganistan halkının, coğrafi yapısının getirdiği handikapları da dikkate alırsak, Türkiye'deki inkılapların kendi memleketlerine tatbik edilmesine henüz hazır olmadıkları hadiselerin şahitliği ile ortaya çıkmıştır. Üstelik, Afganistan'ın maddi bir sıkıntı içerisinde olduğu bu devrede, ülkenin ekonomik ve teknolojik açıdan gelişimini sağlayıcı tedbirler yerine, sosyal alanda tepki çekecek reformlarla uğraşılması da gereksiz bir hareket olmuştur.

35 Şimşir, *a.g.e.*, s. X.

36 Şimşir, gös. yer.